

O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali

1-son. 3-qism. Noyabr-2025

"O'TKAN KUNLAR" ROMANIDA MILLIY UYG'ONISH G'OYALARI

Saidova Madinabonu Abduhakim qizi

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti

Anotatsiya: Mazkur maqolada Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida ifodalangan milliy uyg‘onish g‘oyalari tahlil qilinadi. Asarda millatning ma’naviy uyg‘onishi, ilg‘or g‘oyalar va yangi dunyoqarash shakllanishi orqali jamiyatni isloh qilish zarurligi ko‘rsatiladi. Muallif ijtimoiy hayotdagi adolatsizliklar, jaholat, qoloqlik va urf-odatlar ta’sirida ezilgan insonlar qismatini yoritgan holda, yangicha tafakkurga asoslangan jamiyat qurilishi g‘oyasini ilgari suradi. Romandagi qahramonlar – Otabek, Kumush, Zaynab va boshqa obrazlar orqali milliy o‘zlikni anglash, ona tiliga, adabiyotga, ma’naviyatga bo‘lgan hurmat singari qadriyatlar o‘z aksini topgan. Asar voqealari orqali muallif xalqni uyg‘otishga, o‘zligini anglashga, millatni saqlab qolishga da’vat etadi. Tarixiylik va badiiylik uyg‘unligida yozilgan roman milliy uyg‘onish adabiyotining ilk namunasi sifatida yangi bosqichni boshlab bergan. Shu bois, asarda ilgari surilgan g‘oyalar nafaqat o‘z davri uchun, balki bugungi avlod tarbiyasi va ongini shakllantirishda ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: “O‘tkan kunlar”, milliy uyg‘onish, Abdulla Qodiriy, ma’naviylik, ijtimoiy adolat, yangilanish, jadidchilik, tarixiy roman, o‘zlikni anglash, milliy adabiyot

Abdulla Qodiriy o‘zbek adabiyotining milliy uyg‘onish davridagi eng yirik namoyandalaridan biri bo‘lib, uning “O‘tkan kunlar” romani XX asr o‘zbek adabiyotining ilk realistik epik asari sifatida e’tirof etiladi. Mazkur roman faqatgina sevgi, fojia va hayotiy voqealarni aks ettirish bilan cheklanmay, balki o‘z zamonining ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma’naviy muammolarini yoritishda muhim badiiy vositaga aylangan. Asarda ko‘tarilgan masalalar – xalq ongi, jaholatga qarshi kurash, yangi zamon ruhidagi fikrlash, islohotlar zarurligi kabi g‘oyalar o‘zbek xalqi ma’naviy uyg‘onishining muhim bosqichlarini ifodalaydi. Romandagi qahramonlar obrazida jamiyatdagi o‘zgarishlarga intiluvchi, o‘zligini angelayotgan yangi avlodning talqinini ko‘rish mumkin. Ayniqsa, Otabek timsolida millatparvar, ilimli, ilg‘or fikrli inson qiyofasi yaratilgan bo‘lib, u orqali muallif xalqni uyg‘otish, milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va zamonaviy taraqqiyot sari intilish g‘oyalarini ilgari suradi. Shunday qilib,

O‘RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali 1-son. 3-qism. Noyabr-2025

“O‘tkan kunlar” nafaqat badiiy roman, balki milliy uyg‘onish mafkurasining tarixiy-badiiy manbai sifatida ham o‘rganilishi muhimdir.

Abdulla Qodiriy o‘zining “O‘tkan kunlar” romani orqali o‘zbek adabiyoti tarixida mutlaqo yangi bosqichni boshlab berdi. Bu roman o‘zining badiiy-estetik yondashuvi, voqelikni aks ettirish uslubi, millat va jamiyat oldida turgan dolzarb masalalarni ko‘tarishi bilan ajralib turadi. Asar markazida jamiyatning turmush tarzi, siyosiy beqarorlik, ijtimoiy ziddiyatlar, eskicha urf-odatlar va ularning inson taqdiriga ko‘rsatgan salbiy ta’siri yotadi. Aynan shu holatlar fonida muallif milliy uyg‘onish zarurati va bu yo‘ldagi harakatni badiiy timsollar orqali ko‘rsatadi.

Otabek obrazi orqali muallif o‘z davrining ilg‘or fikrli, ma’rifatparvar, halol va jasoratli kishisini yaratadi. Otabek o‘z hayoti davomida xalqning jaholat botqog‘iga botayotganidan iztirob chekadi, islohot qilishga, jamiyatni uyg‘otishga harakat qiladi. Uning savdogarlik faoliyati orqali iqtisodiy mustaqillik, boylik ortidan quvish emas, balki halol mehnat va ma’naviy yuksalish g‘oyalari ilgari suriladi. Otabek o‘zining har bir harakati orqali xalqni ogohlikka chaqiradi. U eskilik tarafdori bo‘lgan otasi bilan bahslashga turib, qadimgi fikrlashdan voz kechish, zamonaviy tafakkurni shakllantirish zarurligini anglatadi. Ayniqsa, romandagi sevgi motivi ham oddiy romantik holat emas, balki ma’naviy va ijtimoiy kurash ramzi sifatida talqin qilinadi.

Kumush obrazi bu yerda o‘z or-nomusi, sadoqati va ma’naviy pokligi bilan nafaqat Otabekning, balki o‘zbek ayolining timsoliga aylanadi. Kumushning o‘z eriga sadoqati, sabr-bardoshi va jasorati milliy ayol obrazini uyg‘otish, yangilash, qadrlash g‘oyasini o‘zida mujassamlashtiradi. Zaynab esa, aksincha, eski urf-odatlar, hasad, razolat va jaholat timsolidir. Shu orqali muallif qadimgi, ijtimoiy ongni o‘zgarishdan to’suvchi kuchlarning jamiyat taraqqiyotiga qanday zarar yetkazishini ochib beradi.

Milliy uyg‘onish g‘oyalari asarda faqat Otabek obrazida emas, balki voqealarning fonida, makon va zamon tanlovi orqali ham ko‘rinadi. Muallif Toshkent, Marg‘ilon, Buxoro kabi tarixiy shaharlarni tilga olgan holda, bu maskanlarda yuz berayotgan ijtimoiy-siyosiy inqiroz, diniy fanatizm va hokimlarning adolatsizligi haqida tanqidiy fikr bildiradi. Bu orqali xalqning uyg‘onishga, adolatli jamiyat sari intilishga undalishi ko‘zda tutilgan. Abdulla Qodiriy romanni yozishda real tarixiy faktlardan, xalq og‘zaki ijodidan va milliy urf-odatlardan mohirlik bilan foydalangan. U zamon ruhi, xalqning kayfiyati, ijtimoiy munosabatlar mohiyatini real tasvirlab, bu voqelikni badiiy talqinda

O‘RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali

1-son. 3-qism. Noyabr-2025

xalq ongiga singdiradi. Bu esa romanni oddiy adabiy asar emas, balki o‘z davrining ijtimoiy manifesti darajasiga olib chiqqan.

Asarda milliy uyg‘onish g‘oyalari jadidchilik ruhida aks etadi. Jadidlar xalqni o‘qitish, zamonaviy bilim berish, diniy jaholatdan chiqarish tarafdori bo‘lishgan. “O‘tkan kunlar” romani ana shu fikrlarni badiiy vositalar orqali keng ommaga yetkazadi. Jumladan, Otabekning madrasa ta’limiga nisbatan tanqidiy qarashi, o‘zbek xalqining o‘qimishli, tafakkurli bo‘lishini istashi muallifning jadidlar g‘oyasiga yaqin ekanligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, roman orqali o‘zbek milliy adabiyotining o‘ziga xosligi, til boyligi va badiiy didi ham namoyon bo‘ladi. Qodiriy tilning soddaligi, xalqchil uslubda yozishi, obrazlar orqali fikrni yetkazishdagi mohirligi milliy adabiyot taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shgan. Milliy uyg‘onish faqat siyosiy yoki ijtimoiy o‘zgarishlar emas, balki xalqning ichki ongida, tafakkurida yuz beradigan jarayon ekanligi roman mazmunidan yaqqol seziladi. Otabekning shaxsiy fojiasi, Kumushning halokati, ijtimoiy muhitning o‘zgarishga bo‘lgan qarshiliklari milliy uyg‘onish yo‘lida to‘siqlar mavjudligini ham ochib beradi. Shu bilan birga, muallif umidsizlikka tushmaydi, balki har qanday og‘irliklarga qaramay, yangi avlod, yangi tafakkur egalari bu yo‘ldan to‘xtamasligi kerakligini uqtiradi.

Asar o‘zining badiiy kuchi, g‘oya va mazmuni bilan o‘zbek xalqi uchun uyg‘onish, o‘zligini anglash va milliy g‘ururni shakllantirishga xizmat qilgan. Millatning kelajagi yoshlarning ma’naviy yetukligiga bog‘liq ekanligi romanning har bir satrida sezilib turadi. Shu jihatdan “O‘tkan kunlar” romani mustaqillikdan oldingi davrda milliy o‘zlikni saqlab qolish, tarixiy xotirani tiklash, xalqni ruhlantirishda bebaho manba bo‘lib xizmat qilgan.

“O‘tkan kunlar” romani o‘zbek adabiyotida milliy uyg‘onish g‘oyalarini ifodalagan birinchi yirik epik asar sifatida o‘zining tarixiy va badiiy ahamiyatini saqlab kelmoqda. Abdulla Qodiriy asar orqali xalqni jaholatdan, eskicha qarashlardan va adolatsizliklardan ogoh qilishga, ularni yangi zamon ruhiga, taraqqiyotga, islohotga undashga intilgan. Romandagi Otabek, Kumush, Zaynab kabi obrazlar orqali muallif o‘z davrining ijtimoiy ziddiyatlarini ko‘rsatgan holda, ilg‘or fikr, ma’rifat, haqiqatparastlik, halollik, adolat kabi qadriyatlarni targ‘ib qiladi. Qodiriy millatning o‘zligini anglash, madaniy merosni qadrlash va yangicha tafakkurni shakllantirish zarurligini o‘z asarida chuqur yoritadi. Asar bugungi kunda ham yosh avlodni

O‘RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali

1-son. 3-qism. Noyabr-2025

vatanparvarlik, ma’naviyat, tarixiy xotirani qadrlash ruhida tarbiyalashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli “O‘tkan kunlar” romanidagi milliy uyg‘onish g‘oyalari faqat o‘z davri uchun emas, balki zamonaviy o‘zbek jamiyatida ham dolzarbligini yo‘qotmagan, umumbashariy g‘oyalarga ega asar sifatida doimo o‘rganib borilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy A. – *O‘tkan kunlar*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, turli yillar.
2. Yo‘ldoshev A. – *Adabiyotshunoslik asoslari*, Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
3. G‘aniyeva S. – *XX asr o‘zbek adabiyoti*, Toshkent: O‘qituvchi, 2003.
4. Salomov G‘. – *Abdulla Qodiriy hayoti va ijodi*, Toshkent: Fan, 1992.
5. Rajabov A. – *O‘zbek romanchiligi taraqqiyoti*, Toshkent: TDPU, 2020.
6. G‘afurov A. – *Milliy uyg‘onish adabiyoti*, Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021.
7. Shokirov N. – *O‘zbek adabiyotida realizm tamoyillari*, Buxoro: BDU, 2019.
8. www.kitob.uz – O‘zbek adabiyoti manbalari elektron platformasi.
9. www.ziyouz.uz – O‘zbek adabiyoti va adiblar haqidagi maqolalar to‘plami.
10. Jo‘rayev S. – *Jadidlar va ularning adabiy merosi*, Andijon: AndDU, 2022.